

Mondialisering en de nationale identiteit

In *Samenleven en samenwerken; een toekomst voor de Nederlandse sociologie* (2006) wordt mondialisering als een van de kernpunten van Nederlands sociologisch onderzoek aangewezen. Een belangrijke onderzoeksvraag zou kunnen zijn hoe die mondialisering invloed heeft op de nationale identiteit.

Ik zal me richten op drie aspecten: het korte of langdurige verblijf in het buitenland van expats en de al of niet aanwezig kosmopolitische habitus, transnationale huwelijken en het idee dat door moderne communicatiemiddelen de wereld is ingekrompen tot een dorp. Wie wil weten hoe Nederlanders zich zo'n eeuw geleden buiten Nederland gedroegen, heeft een magnifiek historisch laboratorium ter beschikking, Nederlands-Indië.

In de jaren dertig van de vorige eeuw woonden er Nederlanders in fraaie oer-Hollands aangelegde wijken als Menting en Gondangdia te Batavia. Met de inheemse bevolking onderhielden ze weinig contact, behalve met hun eigen dienstpersoneel. Ook hun vrije tijd werd in Hollandse kring doorgebracht en 's zondags waren er Hollandse kerken om te bezoeken. Hun kinderen gingen naar een Hollandse school en ook daar ontmoetten ze slechts enkele Indonesische of Chinese kinderen, afkomstig uit de elite. De twee wijken zijn klassieke voorbeelden van expatgemeenschappen, hoewel het koloniale karakter van Nederlands-Indië de scheiding tussen de Nederlandse expats en de inheemse bevolking nog extra zal hebben aangescherpt. De tijd in Nederlands-Indië bleef voor deze bewoners een grotendeels Nederlandse ervaring in den vreemde. Denis Diderot definieerde al in 1751 kosmopolieten als mensen die nergens in de wereld vreemdelingen zijn, maar de meeste Indiëgangers bleven dat nu juist wel – Rudy Kousbroek heeft daar vol treurigheid over geschreven.

Maar na repatriëring bleek dat ze toch waren veranderd en hadden geproefd aan een andere wereld. In de omvangrijke Indische literatuur is veel geklaag te vinden over de bekrompenheid van Nederlanders in Nederland. En impliciet klaagden ze over hun verlies aan status, veel Indiëgangers leefden immers boven hun stand met hun vele bediendes en fraaie woning, zoals zulk statusverlies ook wel bij teruggekeerde hedendaagse expats voorkomt. Nederland is voor hen eigenlijk te klein geworden.

Inmiddels zijn er door de mondialisering van de economie veel meer expats gekomen die voor kortere of langere tijd in een buitenland verblijven. Zo is het in internationale bedrijfsleven normaal om gedurende enige jaren bij buitenlandse vestigingen van het moederbedrijf te werken. De kinderen gaan naar internationale scholen en een groot deel van het sociale leven speelt zich af in een kring van andere expats. Bij anderen verblijft slechts een van de partners in het buitenland (Marjolijn van der Klis, 2006, ongepubliceerd). Net als de Nederlanders in het vooroorlogse Batavia hebben sommige (de meeste?) expats slechts een geringe belangstelling voor de omgeving waarin ze leven. Dat wil zeggen: ze zijn uiteraard wel op de hoogte van lokale

voorzieningen en goede restaurants, maar verkeren toch vooral in een kring van andere expats.

Heel sterk blijkt dat in het Brussel van de eenentwintigste eeuw, waar de nieuwe Europeanen zijn te vinden volgens De Gruyter (2006) in haar boek *De Europeanen. Leven en werken in de hoofdstad van Europa*. Afgaand op haar inspirerende, maar erg impressionistische portretten blijkt hoe paradoxaal hun positie eigenlijk is. Huwelijkspartners vinden elkaar op hun werk voor de Europese Unie in Brussel en blijven daar wonen. Tegelijkertijd zijn de meesten weinig geïnteresseerd in Belgen of de Belgische samenleving en hun kennis van de twee lokale talen in Brussel is meestal gering. De niet-Franstaligen verkeren daarom vooral in een Engelssprekende internationale enclave van medeambtenaren. Hun kinderen weten zich soms geen raad met de eigen identiteit, Belgisch zijn ze zeker niet, maar ze weten ook niet voor welke nationaliteit van hun ouders ze moeten kiezen. Ze gaan zelden of nooit naar een lokale school, maar naar de Europese school of naar een internationale Engelstalige school. Het is bovendien ongewis wat voor nuttig cultureel en sociaal kapitaal het verblijf in Brussel en het transnationale huwelijk van hun ouders deze kinderen zal opleveren.

Een tweede fenomeen dat door de mondialisering sterk is gegroeid, zijn transnationale partnerschappen die over de gehele wereld optreden. Dat is bepaald geen nieuw verschijnsel, bij de adel kwamen zulke huwelijken al heel lang voor en ook leden uit migrantengroepen begonnen in het verleden na enkele generaties met inheemse partners te trouwen. In Nederland wordt veel gepraat over de transnationale huwelijken bij Turken en Marokkanen, maar zulke huwelijken maken slechts iets minder dan een derde uit van alle transnationale huwelijken in Nederland (CBS, 2003, ik ken geen recentere gegevens). Het is niet onwaarschijnlijk dat voor Nederlanders met een buitenlandse partner de 'Nederlandse identiteit' er anders uit gaat zien, relativerender en kosmopolitischer wellicht.

Een derde aspect is dat met de opkomst van nieuwe communicatiemiddelen en goedkope vliegreizen het idee is gegroeid dat de wereld tot een dorp is ingekrompen. Dat geldt beslist niet voor iedereen, maar jongeren, geliefden, wetenschappers, zakenlieden, en diasporagemeenschappen met hun wijdvertakte familierelaties demonstreren deze gedachte. Familie, vrienden en collega's verspreid over de gehele wereld zijn een belangrijk oriëntatiepunt buiten Nederland geworden. Maar hoe sterk zijn zulke internationale bindingen en hoe participeren mensen in zulke mondiale netwerken en wat is hun invloed op de nationale identiteit?

In veel discussies over de mondialisering wordt vergeten dat vrijwel geen enkel mondiaal verschijnsel recent is – ook in Rome was zo na het jaar 100 peper en Chinese zijde te koop. Extreem duur, dat wel. Maar uiteraard is de schaal waarop zulke mondiale verschijnselen tegenwoordig plaatsvinden spectaculair gegroeid. De schrijvers van *Samenleven en samenwerken* hadden hun pleidooi voor aandacht voor de mondialisering verder kunnen doortrekken met de constatering dat Nederlands sociologisch onderzoek niet meer zinvol is zonder aspecten van de mondialisering erbij te betrekken. Zo zouden we een Marxistische stelling kunnen parafraseren door te hypothetiseren dat de kwantiteit van de mondialisering een andere kwaliteit bij de nationale identiteit tot gevolg heeft gehad. Want het zal duidelijk zijn hoeveel multi-dimensionale vormen de nationale Nederlandse identiteit in de nieuwe mondiale wereld inmiddels kan aannemen – als er al ooit een eenduidige Nederlandse identiteit heeft bestaan.

Aan de ene kant is een op het vaderland gefixeerde expat eigenlijk niet meer dan een transnationale, langeafstandsforens voor wie Nederland het ultieme eindstation zal zijn. Als ander uiterste is Nederland voor de ware kosmopoliet wellicht niet meer dan een van de perrons om uit te stappen. Perron Nederland, zoals De Swaan dat zo fraai heeft genoemd. Waarschijnlijk bevinden veel internationaal georiënteerde Nederlanders zich tussen deze twee uiterste in. Het laat ook zien hoe anachronistisch een discussie over dubbele paspoorten eigenlijk is. Los nog van Marokkanen en Turken, moeten er vele tienduizenden mensen in Nederland wonen met twee paspoorten. Hoe meer paspoorten, hoe makkelijker het wordt probleemloos rond te reizen buiten Europa, zoals de geroutineerde internationale reiziger ook over meer sim-kaarten voor zijn mobiel beschikt, zou toch de conclusie moeten zijn.

H. Schijf